

PAPER DETAILS

TITLE: Gertrude Bell'in Anilarında Konya

AUTHORS: Mehmet İPÇIOĞLU

PAGES: 249-253

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724279>

Gertrude Bell'in Anılarında Konya

Konya in Diaries of Gertrude Bell

Mehmet İPÇİOĞLU*

ÖZET

Gertrude Bell Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Dünya siyasi tarihinde iz bırakmış önemli bir şahsiyettir. Bell yüzyılın başlarında Dünyayı iki kez dolaşmış, arkeolojik kazılar yapmış, gezip gördüğü yerlerdeki tarihi eserlerin envanterini çıkarmış, bunları fotoğrafları ve planlarıyla birlikte yayınlamıştır. Ayrıca Bell gittiği yerlerde günlükler tutmuş, ailesine naşından geçen olayları anlatan mektuplar yazmış, bunlar da günümüze tarihi bir görgü tanığının kaleminden o dönemi aydınlatan vesikalar olarak intikal etmiştir.

Bu çalışmada Gertrude Bell'in Konya'daki çalışmaları sırasında burada yaşadıklarını anlatan günlük ve mektuplarla ilgili örnekler verilerek, daha kapsamlı bir çalışmanın önü açılmaya çalışılacaktır. Burada tanıtılacak olanlar Bell'in kitaplarından ve onun adına kurulmuş olan web sitesinden alınmıştır. Bunlar fotoğraflar, günlükler ve mektuplardan meydana gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gertrude Bell, Konya, Binbir Kilise, Eflatun Mescidi, Kilistra

Çalışmanın Türü: Araştırma

ABSTRACT

The historians recognize Gertrude Bell *The Queen of The Desert*. In the science world as the British secret service member on behalf of the Middle East during the First World War have done studies, students Lawrence Arabia known as the famous British agent, Thomas Edward Lawrence 'Hashemi together with Arabs against the Ottoman Empire have been organized because the history of old age to light archaeological work rather than political character has come to the fore.

She is great influence in the Arab world. Arab nationalism in the region ensure that the judge has made important accomplishments. Therefore today in Arabia in schools, textbooks are read with the name of Awakening of the Arab awakening are introduced as a hero.

Gertrude Margaret Lowthian Bell, North West of England to the world income in the city of Durham. Childhood educators in the hands of nannies and missed passes through a disciplined process. Who completed training in London, College, Oxford University Modern History section after graduating with first class degree in European travel interests.

Bell's travels to Europe have passed the years 1893-1899. From Bucharest starting this trip Germany, Italy, Switzerland and France are into. In 1899, the Arab world are turning to Bell, the same year he went to Jerusalem. As set out here in June of 1900 Syria after move Cebelidürüz'a income. Bell's husband's aunt in the years (1902-1903) has been appointed as ambassador in Tehran and she is located at T'ahran. Learned Persian and some parts from the Divan of Hafiz translated into English nad publicated it. In the same year, India, Java, Burma, China. Japan and America circulating Gerture Bell, in 1905 a new trip to the Middle East does more. Observations publicated under the title *The Desert and the Sown*.

Bell makes a trip to Anatolia in 1907. Over Symirna, Manisa, and came to Isparta. Bell, held here after his trip to Konya in revenue and observations, where 40 kilometers north of Karaman with the famous archaeologist Montenegro Ramsey and invention goes to the region and the famous Binbir Church will participate in the excavation. This study was also published by *The Thousand and One Churches*.

Bell came to Konya after her excavations, where Madenşehir ve Değleören. She's observations are in Silile and Meram. Keep logs and notes here that under the name "Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia" was published in Revue Archeologique.

Gertrude at the beginning of the century, has an interest about the Arab world, learnt Arabic, to the desert began in her depths of the archaeological excavations. With the outbreak of World War I, Gertrude, was walking toward the real goal to work on behalf of the British Intelligence began organizing against the tribes in the Ottoman Empire under the sovereignty of the British Mesopotamian region were put. The oil regions to determine their own hands with the Iraqi political map was drawn. This is in addition to political activities related to Bell's Anatolia and Mesopotamia, the region has a very serious excavation and research. For this, set up a museum at the Bell on its behalf in Baghdad, where the archaeological remains of the region has exhibited.

Bell's work has not only limited to the Middle-East, Asia Minor, called the Anatolian teriroties has made serious excavations. One of the most important excavations in 1907 are performed in Montenegro One and Tousand Church.

Gertrude Bell's trip to work to keep the day, check her files, her reports were collected in a project under the same name. New Castle University belonged to Bell, this project prepared documents for publication via an Internet site is provided. URL address; <http://www.gerty.ncl.ac.uk/> the site documents, are to be divided into three groups as photographs, diaries and letters. Photos from 28 albums and has occurred, among them Italy Turkey, Lebanon, West Bank, Syria, Jordan, Iraq, Egypt, Israel, Yugoslavia, India, Burma, Malaysia, Singapore, Indonesia, Korea, Japan and Canada are the 7000 photos. Write letters to family members at the 1600 letter is. The diaries from 1877 to 1917 and it contains a history stretching to see over time during the live recording of the event is taken under state.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

Bell had left documents of historical and archaeological value of art do not include only the Ottoman political history related photos are also very important. For example, the photos taken in Istanbul about the 31 March event is very important that there are images, they look at in terms of value for historical photos is invaluable in the provision of valuable certificate.

In this study we in Bell's day in photos and letters from the data that is associated with the history of Konya have selected a few for the work to be done in the future by standing on the front will try to give information.

Photos:

Saint Amphilochius of Iconium

Mosque and the remains of the mansion Alaattin:

Lion Statue in front of the pavilion and Alaattin and stayed Fattuh

Castle Walls

Sırçalı Medrese, Karatay Medrese, İnce Minaret Medrese, Mevlana Dervish Lodge

Charles Hotham Montagu Doughty-Wylie

Letters and Journal in Konya

Gertrude Bell had left the days of our documents and letters between Konya with a multi-day are. Bell's in the section talking about this particular correspondence from Konya Konya's historical and descriptive information is available for the cult. This respect, these documents are date certificate qualifications.

Keywords: Gertrude Bell; Saint Amphilochius of Iconium , Mosque and the remains of the mansion Alaattin, Kilistra, Iconia

The Type of Research: Research

Tarihçiler Gertrude Bell'i çölün kraliçesi olarak tanır. Bilim dünyasında Birinci Dünya savaşı sırasında İngiliz gizli servisi adına Orta-Doğu'da çalışmalar yapmış, öğrencisi Arabistanlı Lawrens olarak tanınan ünlü İngiliz ajanı Thomas Edward Lawrence' le birlikte Haşimi Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlemiş olduğundan dolayı Eski çağ tarihini aydınlatacak arkeolojik çalışmalarından ziyade siyasi karakteri ön plana çıkmıştır.

Arap dünyasında büyük etki sahibidir. Arap milliyetçiliğinin bölgede hakim olmasını sağlayan önemli icraatlar yapmıştır. Bu nedenle günümüzde Arabistan'daki okullarda Uyanış adıyla okutulan ders kitaplarında Arapları uyandıran kahraman olarak tanıtılmaktadır¹.

Gertrude Bell'in arkeolog kişiliği siyasi kişiliğini örtmesi için bir araçtır. Bu aslında Osmanlı topraklarında hakimiyet kurmak isteyen İngiliz Devlet politikasının bir sonucudur. Gertrude Bell'den yıllar önce bölgede hakimiyet kurmak isteyen İngiliz hükümeti buraya yine meşhur bir arkeolog olan Sir Henry Layard'ı göndermiş², Henry Layard arkeolojik kazı amacıyla bölgedeki etnik unsurlar hakkında raporlar hazırlamıştır. Osmanlı topraklarını tanıdıktan sonra da İstanbul'a İngiliz büyükelçisi olarak atanmış, Paris antlaşması sırasında da Kıbrıs'ı İngiltere garantörlüğü altına sokmuştur³.

Layard'dan yıllar sonra Osmanlı topraklarında benzer bir misyonla bulunan ve asıl adı Gertrude Margaret Lowthian Bell olan Gertrude Bell, Kuzey Batı İngiltere'nin Durham kentinde dünyaya gelir. Çocukluğu dadılar ve özle öğretmenlerin elinde disiplinli bir süreçten geçer. Kolej eğitimini Londra'da tamamlayan Bell , Oxford Üniversitesi Modern Tarih bölümünden birinci sınıf derecesi ile mezun olduktan sonra Avrupa seyahatine çıkar. Bell'in 1893-1899 yılları Avrupa seyahatleri ile geçmiştir. Bükreş'ten başlayan bu seyahat Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'yı içine almaktadır. 1899'da Arap Dünyasına yönelen Bell, aynı yıl Kudüs'e gider. Buradan 1900'ün Haziran ayında yola çıkarak Suriye'yi dolaştıktan sonra Cebelidürüz'a gelir. Bell 1902-1903 yıllarında teyzesinin kocasının büyükelçi olarak atandığı Tahranda bulunur. Farsça öğrenir ve Hafız'ın Divanından bazı parçaları İngilizceye çevirerek yayınlar aynı yıllarda Hindistan, Cava, Burma, Çin, Japonya ve Amerika'yı dolaşan Gerture Bell, 1905 te orta Doğu'ya yeni bir seyahat daha yapar. Gözlemlerini **The Desert and the Sown** başlığı altında yayımlar⁴.

¹ Helen Mccarthy, *Petticoat Diplomacy: The Admission of Women to the British Foreign Service, c.1919-1946* 20 Century British History, Oxford: 2009. Vol. 20, Iss. 3; p. 285

² Hawn Malley, *VICTORIAN Archaeology And Informal Imperialism In Mesopotamia* International Journal of Middle East Studies. Cambridge: Nov 2008. Vol. 40, Iss. 4; p. 623

³ John Swails, Washington, *Austen Henry Layard And The Near East, 1839-1880 (Britain)*, III, Ph.D., (Basılmamış Doktora Tezi) University of Georgia, 1983, 268 pages.

⁴ . Gertrude Bell, **The Desert and the Sown: The Syrian Adventures of the Female Lawrence of Arabia** , Cooper Square Press (December 25, 2001)

Bell 1907 yılında Anadolu'ya bir seyahat yapar. İzmir üzerinden, Manisa ve Isparta'ya gelen bell, burada yaptığı gezi ve gözlemlerin ardından Konya'ya gelir, burada meşhur arkeolog Ramsey'le buluşarak Karaman'ın 40 kilometre kuzeyindeki Karadağ bölgesine gider ve meşhur Binbir Kilise kazılarına katılır. Bu çalışma da **The Thousand and One Churches** adıyla yayınlanmıştır⁵.

Bell, Madenşehir ve Değleören adlı yerlerde yaptığı kazıların ardından Konya'ya gelir. Meram ve Sille'de incelemelerde bulunur. Burada tuttuğu günlükler ve notlar "Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia" adı altında Revue Archeoîogique'de yayınlanmıştır.

Yüzyılın başından itibaren Gertrude, Arap dünyasına karşı bir ilgi duymuş, Arapça öğrenmiş, çölün derinliklerine inerek arkeolojik kazılar yapmaya başlamıştır. Birinci Dünya savaşının patlak vermesiyle de Gertrude, gerçek hedefine doğru yürümüş İngiliz İstihbaratı adına çalışmaya başlamış, kabileleri Osmanlı Devleti'ne karşı örgütleyerek Mezopotamya bölgesini İngilizlerin hakimiyeti altına sokmuştur. Buradaki petrol bölgelerini tespit ederek Irak siyasi haritasını kendi elleriyle çizmiştir.

Bu siyasi çalışmalarının yanında Bell'in Anadolu ve Mezopotamya bölgesi ile ilgili çok ciddi kazı ve araştırmaları bulunmaktadır. Bunun için de Bağdat'ta kendi adına bir müze kurduran Bell, burada bölgenin arkeolojik kalıntılarını sergilemiştir.

Bell'in çalışmaları sadece Orta-Doğu ile sınırlı kalmamış, Küçük Asya adını verdiği Anadolu topraklarında da ciddi kazılar yapmıştır. Bunların en önemlisi 1907 yılında gerçekleştirdiği Karadağ'daki Binbir Kilise kazıdır.

Gertude Bell'in gerek gezilerinde gerek çalışmalarında tuttuğu günlükler, çektiği resimler, yazdığı raporlar aynı ad altında bir projede toplanmıştır. New Castle Üniversitesi'nce hazırlanan bu projede Bell'e ait belgeler bir internet sitesi üzerinden yayına verilmiştir. URL adresi; <http://www.gerty.ncl.ac.uk/> olan sitede belgeler; fotoğraflar, günlükler ve mektuplar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Fotoğraflar 28 albümden meydana gelmekte olup, bunların arasında İtalya Türkiye, Lübnan, West Bank, Suriye, Ürdün, Irak, Mısır, İsrail, Yugoslavya, Hindistan, Burma, Malezya, Singapur, Endonezya, Kore, Japonya ve Kanada'ya ait 7000 fotoğraf bulunmaktadır. Mektuplar kısmında aile bireylerine yazdığı 1600 mektup bulunmaktadır. Günlükler ise 1877'den 1917'ye uzanan bir tarihi içeren ve bu zaman zarfında gezip gördüğü yaşadığı olayların kayıt altına alınmış halidir.

Bell'in bıraktığı belgeler sadece sanat tarihi ve arkeolojik değer içermemekte, Osmanlı siyasi tarihi ile ilgili de çok önemli fotoğraflar bulunmaktadır. Örneğin, Fotoğraflar arasında İstanbul'da çekilmiş olan 31 mart olaylarıyla ilgili çok önemli resimler vardır ki, bunlar tarihi fotoğraf değeri açısından bakıldığında paha biçilmez kıymetli vesika hükmündedir.

Biz bu çalışmada Bell'in günlüklerinde fotoğraflarında ve mektuplarında Konya tarihi ile ilgili olan verilerden seçtiğimiz bir kaçının üzerinde durarak ileride yapılacak çalışmalar için ön bilgi vermeğe çalışacağız.

Fotoğraflar:

Eflatun Mescidi

Gertrude Bell and William Ramsay'ın birlikte yayınladıkları, *The Thousand and One Churches* adlı kitabın 403 ve 406'ncı sayfalarında Eflatun Mescidi'nin resimleri **Saint Amphilochius adı altında yayınlanmıştır**⁶. Bell'in adına oluşturulan proje de de bu resimler taranarak internet sitesine atılmıştır. Bu resimlerin sanat tarihçileri ve kentin tarihi dokusunu yeniden inşasını düşünen idareciler için çok büyük bir değeri vardır. Bizans döneminde Sen Afilokis Klisesi olarak Hristiyanlara hizmet veren daha sonra da Selçuklu ve Osmanlılar zamanında Eflatun Camii adıyla Müslümanlara hizmet veren ve 1877 yılında tepesine konulan bir saatle saat kulesi haline getirilip insanlığa hizmet veren Alaattin Tepesi'deki bu yapı 1921 yılında yıkılmış ve günümüze sadece Bell gibi araştırmacıların ve seyyahların fotoğrafları kalmıştır⁷.

⁵ Janet Wallach, **DESERT QUEEN : The Extraordinary Life of Gertrude Bell: Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia**, 2005, London.

⁶ Gertrude Bell and William Ramsay, **The Thousand and One Churches** (Hodder and Stoughton, 1909): pp. 403-406.

⁷ Semavi Eyice "Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflâtûn Mescidi," **Sanat Tarihi Yıllığı** 4 (1970-1).

Alaattin Camii ve Köşkün kalıntısı:

Nurettin İbrahim, 1926 yılında kaleme aldığı, “Anadolu’da Selçuk Sanatı” adlı seri makalesinde Gertrude Bell’den kalan bir başka tarihi vesika Alaattin Camii ve Alaatin Köşkünün kalıntılarının resimleridir.

Camiye ait resimler, caminin günümüzdeki durumundan farklı değildir.

“ Selçukilerin vücuda getirmiş oldukları sarayların yanında Konya’daki Alaattin Köşkü de mühim bir mevki işgal eder. Bu köşk, bugün bir harabezardan (viranelikten) başka bir şey değildir”⁸ şeklinde bahsettiği Alaatin Köşkünün tepenin Kuzey cephesindeki kalıntısının 1905 yılında çekilmiş olan fotoğrafı o yıllarda da Köşkün yıkılıp harabe olduğu sadece bugünkü koruma altına alınan parçasının sağlam olarak kaldığı anlaşılmaktadır.

Alaattin Köşkü’nün önünde Duran Aslan Heykeli ve Fattuh

Köşkün önündeki aslan heykeli bugün müzede sergilenmektedir. Resimdeki Fattuh ise Gertrude Bell’in yardımcısı olup Anadolu’da her yerde onunla gezmiştir. Fattuh Ermeni asıllı olup özellikle GüneyDoğu’daki gezilerinde Bell’in yanından hiç ayrılmamıştır. Bell’den önce bölgeyi gezen ve burada arkeolojik araştırmalar yapan Henry Layard da aynı şekilde yanında Osmanlı tebaası gayr-i Müslimlerle dolaşmayı tercih etmiş idi. Bell’in bir Ermeni’yi seçmesi bu gezilerden sonra Ermenilerin topraklarımızda isyan çıkarmaları açısından önemli bir detaydır.

Kale Duvarları

Bell’in fotoğraflarının arasında bulunan önemli bir resim de Konya surlarından bir kesitin fotoğrafıdır. Günümüzde hiçbir parçası kalmayan bu surların 1905 de yerinde duruyor olması fotoğrafın Konya tarihini aydınlatıcı belge niteliği açısından önemini göstermektedir.

Sırçalı Medrese, Karatay Medresi, İnce Minareli Medrese, Mevlana Dergahı

Bell’in arşivinden çıkan resimler arasında Konya tarihine ilişkin bir başka resim koleksiyonu ise Konya’daki Selçuklu Medreselerinin o günkü durumlarını gösteren fotoğraflardan meydana gelmektedir. Medreseler ve Mevlana dergahının görünüşleri günümüzden farklı değildir. Bu görüntüler günümüzdeki spekülasyon tartışmaları aydınlatması açısından da önem arz etmektedir.

Örneğin İnce minareli Medrese’nin minaresinin cumhuriyet döneminde yıkıldığını idda edenlere karşı 1905 tarihli yıkık minareli resim en güzel cevabı vermektedir. Minarenin resimdeki görüntüsü ile günümüzdeki durumu arasında hiçbir fark yoktur. Ayrıca fotoğraflarda İnce Minareli Medrese’nin girişinin önünün çukur olduğu görülüyor. Toprak zeminden 4-5 basamak çıkılarak medreseye ulaşıyor. Ayrıca, medrese civarındaki hiçbir binanın medresenin ihtişamını gölgelemediği dikkat çekiyor.

Charles Hotham Montagu Doughty-Wylie

Gertrude Bell’in albümündeki fotoğraflardan birisi de 1905 yılında Konya ‘da İngiliz askeri konsolos yardımcısı Doughty-Wylie ile çekirmiştir. Doughty Well’in Konya tarihi dışında Türk tarihi açısından da önemi vardır. Daha sonra 1915 Çanakkale savaşlarına katılacak olan Doughty Seddülbahirde hayatını kaybetmiş ve oraya gömülmüştür.

Mektup ve Günlüklerde Konya

Gertrude Bell’in günümüze bıraktığı belgeler arasında Konya’yla ilgili bir çok günlük ve mektup bulunmaktadır. Bell’in bu özel yazışmalarında Konya’dan bahseden bölümlerde Konya’nın tarihi ve kültürüne yönelik açıklayıcı bilgiler mevcuttur. Bu açıdan bu belgeler tarih vesika niteliğinde olup içlerinden seçtiklerimizi aşağıda bulabilirsiniz:

1 Temmuz 1907 tarihli günlük Karapınar ‘da tutulmuş olup bölgeyle ilgili bilgi vermektedir.

8/5/1907 tarihli günlüğünde soğuk ve yağışlı bir günde eski konya’da gördüklerini anlatıyor. Evlerin biçimsiz taşlardan örüldüğünü , küçük mahkemedeki caminin içinde iki yüksek sütun bulunduğunu anlatıyor. Bu belge Konya evlerinin betimlenmesi açısından önemli bir gözlemdir. Bell Konya’da evlerin kapılarının

⁸ . Nurettin İbrahim, *Anadolu’da Selçuk Sanatı*, Aktaran; Nuran ÖZLÜK, S.Ü. *Türkiyet Araştırmaları Dergisi*, Sayı:24. Sayfa:439.

çoğunukla kare biçiminde olduğunu bazı evlerde yuvarlak kemer yazıtlı kapılar bulunduğunu yazıyor. Ayrıca evlerde duvara bitişik bir divan olduğunu, evlerde şömine şeklinde ocaklar olduğunu odalarda sıra sıra sedirler olduğunu yazıyor. Evlerin küçük, küçük pencereleri olduğunu yazıyor.

23/7/1907. Bugün Bell'in doğum günü ve Bell Hindistan'dan da tanıştığı ve Konya'da İngiliz askeri konsolos yardımcısı olan Doughty-Wylie'lerin evinde misafir olur. Gündüz Mr ve Ms Wylie ile Eflatun mescidi'nde ölçüm yapmaya giderler. Akşam da evde bir kutlama yaparlar. Akşam yemeğinden sonra son Çelebi de bunlara katılır gece 12 ye kadar sohbet ederler.

Bell, **9/5/1907** tarihli mektubunda Konya'da Bizans dönemi yerleşim birimlerinden olup halen otantik yapı kalıntılarını bünyesinde taşıyan Kislistra (Gökyurt) karyesinde gördüklerini anlatmaktadır.

11/5/1907 tarihli babasına yazdığı mektubunda Bell, bugün Konya'ya geldiğini burada İngiliz Konsoloslu ile buştüğünü yemekten sonra Alman Konsolosunun kendilerini ziyarete geldiğini anlatıyor. Alman'ın kendisine almanca tuhaf bir şey söylediğini bunun anlamını bilmediğini söylüyor ve babasından bunun anlamını soruyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; Gertrude Bell'in gerek fotoğraf arşivi , gerekse dünlük ve mektuplarında geçen Konya'ya ait bilgiler Konya'nın yirminci yüzyıl başlarındaki durumunu aydınlatması açısından çok önemli bilgiler içermektedir.

Ayrıca Bell'in bıraktığı özel yazışmaları arasında yakın dönem Osmanlı siyasi tarihini gün ışığına çıkaracak bir çok belge bulunmaktadır. Bunların çoğu ne kitaplarında ne de internetteki Gertrude Bell projesi web sitesinde yayınlanmıştır. Bu belgelerin ortaya çıkması özellikle orta-Doğu'nun bilinmeyen yakın geçmişi ile ilgili Arap – İngiliz ve Fransız siyasi ilişkileri gün yüzüne çıkacaktır.

Kaynaklar

Gertrude Bell, **The Desert and the Sown: The Syrian Adventures of the Female Lawrence of Arabia** , Cooper Square Press (December 25, 2001)

Bell Gertrude and Ramsay William, **The Thousand and One Churches** (Hodder and Stoughton, 1909): pp. 403-406.

Eyice Semavi “Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflâtûn Mescidi,” **Sanat Tarihi Yıllığı 4** (1970-1).

Helen Mccarthy, *Petticoat Diplomacy: The Admission of Women to the British Foreign Service, c.1919-1946* **20 Century British History**, Oxford: 2009. Vol. 20, Iss. 3; p. 285

Malley, Hawn, *VICTORIAN Archaeology And Informal Imperialism In Mesopotamia* **International Journal of Middle East Studies**. Cambridge: Nov 2008. Vol. 40, Iss. 4; p. 623

Nurettin İbrahim, *Anadolu'da Selçuk Sanatı*, Aktaran; Nuran ÖZLÜK, **S.Ü. Türkiyet Araştırmaları Dergisi**, Sayı:24. Sayfa:439

Shillue, Edith , *Daughter of the desert: the remarkable life of Gertrude Bell*, **Gender, Place and Culture. Abingdon**, Oct 2008. Vol. 15, Iss. 5; p. 550.

Swails, John Washington, *Austen Henry Layard And The Near East, 1839-1880 (Britan)*, III, Ph.D., (*Basılmamış Doktora Tezi*) **University of Georgia**, 1983, 268 pages.

Wallach, Janet, **DESERT QUEEN : The Extraordinary Life of Gertrude Bell: Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia** , 2005, London.

www.gerty.ncl.ac.uk